

Digitális kontroll*

„És az, amiről sem ő, sem Paulsen, sem a dékán, sem bárki más nem tud, hogy Edith Rinkel egy este kölcsönvette a titkárságról az általános, mindent nyitó kulcsot, és bezárkóztott Nanna irodájába (mivel Nanna és Edith szobája nem ugyanazon az emeleten és osztályon volt, Edith saját kulcsa nem illett Nanna ajtajához). Átkutatta Nanna szobáját, nem túl lelkesen, tulajdonképpen már beletörődve sorsába. Nanna ügyes volt, természetesen nem hagyott maga után semmilyen nyomot. Edith Rinkel fontolóra vette annak a lehetőségét, hogy megpróbálja meggyőzni az intézet informatikusát, segítsen neki átvizsgálni Nanna gépét bizonyítékok után kutatva. De aztán emlékezett rá, hogy a férfi milyen pillantásokat vetett Nannára az utóbbi hónapokban, azonkívül biztos volt benne, Nanna gondoskodott róla, hogy minden jelét eltüntesse annak, hogy a dokumentumokat eredetileg egy másik gépen írták. Mint azt már tudjuk, megesik, hogy még Edith Rinkel is hibázik, és ez egy ilyen eset. Nanna Klev ügyes és természetesen elég körültekintő volt ahhoz, hogy ne másoljon be dokumentumokat, de az emberek manapság több olyan elektronikus nyomot is hagynak maguk után, melyet még a legóvatosabbak és legelőrelátóbbak sem tudnak ellenőrizni.”¹

Helene Uri regényében Palnak nincs kétsége afelől, hogy ki mellé álljon: Edith vagy Nanna üljön a vádlottak padjára. A bíróság (képzeletbeli, hiszen majd az egyetem dönt a főhősök és a kézirat sorsáról), csak egyetlen, papíralapú bizonyíték alapján ítélni az írói elsőbbségről, és állapíthatja meg a plagizálás tényét. Az említett bizonyíték az irodai multifunkcionális nyomtató tálcáján maradt kézirat, ami Edith Rinkel gépének elérési útvonalatát viseli. Ha pár évvel visszamennénk az időben, akkor nem is lehetne kérdéses, hogy csak ez az egyetlen, kinyomtatott írás rendelkezhetne jogbiztosító erővel, és Edith feleslegesen keresné a digitális eredetét. Ráadásul a már régebben is hírbe hozott Edithnek semmi esélye sincs Nannával szemben, aki magáénak tudhatja Pal szerelmét és a munkatársak szimpátiáját.

A digitális kéziratokkal kapcsolatban egyetlenegy égető kérdés lehet időszerű: az eredetiség és így a hitelesség. A könyvnyomtatás felfedezéséig, hasonlóan a sokszorosított grafika és a festészet viszonyához, az eredetiség, mondhatni, tapintható volt. A másolatok replikákként vagy hamisítványokként terjedtek, az eredetihez való viszonyról a tévedések, elírások tanúskodtak: így jöttek létre a külön szövegváltozatok, amiket aztán származástörténet keretén belül meg is kutathatunk. Gutenberggel a helyzet megváltozott: egyetlen dúc szülöttjeként minden lap, minden könyv egyenrangú lett. Mikor új korszakról szólnak, nemcsak az információhoz jutás demokratizálódásáról, illetve termékek (például a nyomtatott periodikák) eltűnéséről és szolgáltatások (például webes publikációk) megjelenéséről beszélhetünk, hanem létrejött, másolt tartalmak hierarchikus egyenlőségéről is. A helyzet hasonló: a származástörténetről a fájlok adatlapjai tanúskodnak, egy újabb szövegváltozatot nemcsak az utólag bebiggyesztett névelő jelenthet, hanem egy nyomtatás utáni mentés is – ami mégsem hozott létre semmilyen látható változást a szövegtörzsben. Jogilag is megváltozott a helyzet: a fájl már nem csak sokszorosító „dúcként” kaphat szerepet, ahol az egymással egyenrangú kinyomtatott dokumentumok a fénymásolat, stencilezett lapok rendjéből csak a kék tollal írt szignatúra segítségével emelkedhetnek ki. A kézirat hagyományos meghatározása tehát megdőlni látszik: az író, az írnok, a gépíró és az előtte fekvő írógép egyetlen dokumentumot hozott létre, melyekről másolatokat készíthettek az érdekeltek.

Másrészt ez a fajta demokratizálódás kibővíti a kéziratok fajtáit, illetve újrainrja a saját meghatározását: „1. minden kézzel írt feljegyzés, tanulmány, könyv és egyéb írás. Kéziratként kezeljük és gyakran így is nevezzük a néhány példányban írógéppel sokszorosított dokumentumot is; 2. nyomtatás végett a nyomda számára készült szöveg. Napjainkban géppel írják, mert a nyomda kézzel írt kéziratot nem fogad el.”²

A kézirat szó több kifejezésben is szerepel a lexikonok, így az 1987-es Könyvtárosok kislexikonának lapjain is: „kézirat gyanánt”, „kézirat-előkészítés”, „kéziratár”. Vajon van-e ezeknek digitális megfelelőjük? A digitális „kézirat gyanánt” lehet egy egyetemi internetes vagy intranetes jegyzet, egy szerzői kiadás, melyet a szerző az iTunes-ba maga tölt fel. Digitális „kézirat-előkészítés”-ről a digitális nyomdák számolhatnak be, digitális „kéziratár” helyes működtetéséről pedig legutóbb az Emberi Erőforrások Minisztériuma rendelkezett.³ Az írásjeleket, szám- vagy hangjegyeket tartalmazó dokumentumok is új társakat kaptak: a különböző szövegszerkesztők, táblázatkezelők, adatbázisok, prezentációkészítők fájllai mellé sorolhatunk bizonyos grafikai fájlokat (pl. exportált pdf, illetve publikációkészítő alkalmazások), építészeti vagy egyéb tervezőszoftverek által létrehozott cad-fájlokat és egyéb projektfájlokat (például videó- vagy hangfájlszerkesztő szoftverek produktumait). A digitális kéziratok szemben a papíralapú társaikkal felhasználói szempontból praktikusabbak, állományvédelmi szempontból pedig látszólag kisebb veszélynek vannak kitéve. Praktikusabbak, hiszen könnyen és gyorsan továbbíthatók, megoszthatók, kutathatók, illetve a kézirat és a kiadvány közötti határ is közelebbivé vált. És kevésbé sérülékenyek, hiszen nem kell savmentesíteni, és tárolásuk fajlagos költsége is alacsonyabb. Ám ismétlem, látszólag.

A digitális kéziraatra nem a szerző jelenti a legnagyobb veszélyt, aki a folyamatos felülírással elfeledkezik a szöveg keletkezéstörténetének dokumentálásáról. Hanem egyrészt az idő, másrészt a digitális kéziratárakkal rendelkező intézmények működési rendje. Az elsöre, ami a későbbi olvashatóság, kutathatóság feltétele, kéziratok esetén a konverzió kevésbé, inkább az emuláció vagy a megőrzés jelenthet gyógyírt. Ez utóbbi, tehát a hardveres és szoftveres környezet megőrzése a lehető legjobb megoldás, hiszen nemcsak a hordozó szorulhat ki a használatból, hanem az újabb szoftverek és verziók megjelenésével a fájl olvasása is nehézkessé, sőt, lehetetlenné válhat.

Az átadás vagy a fogadó intézmény részéről a szerzeményezés alapfeltétele, hogy kell valaki, aki fontosnak tartja átadni a fájlt, akár letéti megőrzésbe, akár ajándékba vagy értékesítve. Az átadó átadhatja e-mailben, fájlküldő oldal segítségével, letölthetővé teszi/megosztja a szerverén vagy egy felhőszolgáltatás segítségével. Horribile dictu átadhatja pendrive-on, CD-n vagy DVD-n – esetleg másfajta hajlékonylemezen. Az is elképzelhető, hogy az átadó a személyi számítógépből, szerverből, NAS-ból származó meghajtót juttatja el a digitális kéziratárnak vagy az adattárnak.

Együttal el is érkeztünk, a hogyan veszítsük el a fájlnkat-kérdéshez? Túl egyszerű lenne azt gondolni, hogy a közlekedési eszközön beesik a lemezt tartalmazó tok a két ülés közé. Sokkal valószínűbb, hogy a hordozó sérül meg: megkarcolódik, eltörik, átmágneseződik vagy egyszerűen túllépi az élettartamát – ez utóbbi különösen újrainrható DVD-k esetében lehet problémás. Ha pedig virtuálisan történik az átadás, akkor a link lejárhat, a levél spambe kerülhet. És a digitális kéziratár kezelője is hibázhat. Hiszen tegyük fel, az adott fájlt már megkapta, és az újjal (ha azonos a fájlnevük) felülírhatja a régit. És sohasem bízhatunk a látszólagos egyezésben: míg két szöveges dokumentum ellenőrizhető betűről betűre, addig például az audio- vagy videoprojektfájlokon, vagy grafikai elemeken már nehezebben vehető észre a különbözőség. A felesleges duplumok gyűjtésének kivédésére legegyszerűbb a fájltulajdonságok lekérdezése.

Az adatlapon mindkét fájl méretének, létrehozási és módosítási időpontjának egyeznie kell. Későbbiekben érdemes majd a rögzített GPS-koordinátákat is figyelembe venni. Egyébként a szabály: Mentés másként.

Jó, de hova? A Ludvig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum praxisát tekintve elég egyszerű a válasz: a szerverre. A szerver adattári könyvtárrendszere már a gyűjtőkört jelzi. Gyűjteményi művészről van szó a kéziratban? Esetleg egy múzeumi programhoz vagy kiállításához kapcsolódik? Vagy egyszerűen csak az intézményről ír? Ezekben az esetekben csak a megfelelő könyvtár megfelelő alkönyvtárába dobja az adattáros a frissen megszerzett eredeti fájlneves megnyitászöveget, tanulmányt, exportált leveleket, feliratozott videoprojektfájlt. Ezáltal a frissen megszerzett kéziratfájlok a többi, ugyanazon eseményre vonatkozó dokumentummal egy hierarchikus szintre kerülnek.

Természetesen hasznos, ha a fájl létéről tudunk, azaz érdemes azt nyilvántartani. A nyilvántartási szoftverek többségében van lehetőség arra, hogy az adott fájlt ne csak leírjuk, hanem csatoljuk is, és megnyitását a szoftverből kezdeményezzük. Am hova írjuk az adattári számot?⁴ A helyzet egyszerű lenne, ha minden egyes fájlt külön adathordozón tárolnánk, mert így magát az adathordozót lehetne megjelölni. Ha merevlemezen, hálózaton tároljuk (ahol a biztonsági mentés automatizálható), akkor viszont már nincs olyan felület, amelyre leltári számot írhatunk, illetve a módosításokat, másolásokat is nehezebben tudjuk követni – különösen, ha az adott kötet mindenki számára elérhető/olvasható. A megoldást az eredeti, tehát nem konvertált fájlok egyfajta digitális aláírása jelentheti.⁵ De a megoldás még várat magára: hiszen múltbeli digitális hagyatékok, konglomerátumok kezelésére már van megoldás, csak a most létrejövő fájlok nyilvántartásával nem tudunk még igazán mit kezdeni.

„Pal fejében vihar, káosz, rendkívüli állapot uralkodik. Az első, amit érzett, amikor az igazság világossá vált előtte, a meglepetés volt, úgy érezte, mintha hirtelen valaki arcul ütötte volna, teljesen váratlanul érte, és senkitől nem kapott még ennél keményebb csapást. Ezután jön a növekvő megaláztatás érzése, mint egy lassan áramló folyadék, mely eléri minden porcikáját, az apró repedéseken, hasadékokon keresztül teljesen megtölti testét. Idővel jön majd a harag és a bosszúvágy, de egyelőre ennek még nyoma sincs.”⁶

JEGYZETEK

- * A 2017. március 29-én, a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett *Digitálisan létrejött (born digital) „kéziratok” kezelése* című konferencia előadásának szerkesztett változata.
- 1 URI, Helene: *A legjobbjaink*. Budapest, L'Harmattan, 2013, 256–257.
- 2 VÉRTESY, Miklós: *Könyvtárosok kislexikona*. Budapest, Múzsák, 1987, 110.
- 3 34/2016. (XI. 30.) EMMI rendelet az elektronikus

- formában tárolt iratok közlévtári átvételének eljárásrendjéről és műszaki követelményeiről, in: net.jogtar.hu [web:] <http://bit.ly/2EFATyV>
- 4 MUNKÁCSY Gyula: *Leúztatott jelentéstele felületek*. In: *Magyar múzeumok*, 2008/5, 7.
- 5 Vö. DERRIDA, Jacques: *Az archívum kínzó vágya: freudi impresszió*. Budapest, Kijárat, 2008. 31.
- 6 URI, Helene: *A legjobbjaink*. Budapest, L'Harmattan, 2013, 257.